

KETVIRTIS AMŽIAUS SU DAINYNU

BRONĖ STUNDŽIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Lietuvos gamtamokslų biurokratų pokalbiuose kartkartėmis prasprūsta užuominų, kad visa mūsų tautosaka, kaip svarbi tautinio identiteto ir esminė nematerialaus paveldo dalis, yra labiau kultūros prerogatyva, o ne mokslo objektas. Tačiau paprastai tokia šališka folkloro vertinimo diskusija nutrūksta nė neprasidėjusi, oponentams taip ir neradus jokių rimtesnių argumentų. Folkloristika šiandien oficialiai pripažįstama kaip filologijos mokslo šaka, turinti jau gana seną savo istoriją. Iš tikrųjų, jei ne įvairiaaspėkčiai praėjusio amžiaus tautosakos tyrimai ir lygiagrečiai jau beveik du šimtmečius vykdomas intensyvus jos sisteminis kaupimas, dabar galėtume tik apibendrintomis frazėmis postringauti apie šio paveldo vertę bei savitumą. Juk, pavyzdžiui, nereikia didelių mokslų pakalbėti apie dainas kaip tam tikrą vertybę; galima tiesiog iš bendro išsilavinimo teigti, jog kiekvienai kartai būdingos savos dainos, jog skirtingus repertuarus dainuoja skirtingi regionai, jog beveik kiekvienas kaimas ar miestelis, net šeima ar juo labiau atskiras jos narys linkęs turėti savų dainų kraitį. Tūlas pilietis turbūt pasakytų, kad lietuviai, kaip ir kitos tautos, iš seno mėgsta dainuoti, patriotas – kad lietuviškos dainos gražiausios, muzikas ar poetas tikriausiai iškeltų potencialias jų aranžuotųjų bei stilizacijų galimybes.

Lietuvių folkloristikos mokslas šiandien disponuoja rankraščiuose ir spausdintuose šaltiniuose užfiksuotu milijoniniu, tikrai europinės reikšmės dainų paveldu. Vien Lietuvių literatūros ir tautosakos institute dabar saugoma per 800 tūkst. dainuojamųjų kūrinių. Tokios milžiniškos sankaupos, sukūrus institute XX a. antrojoje pusėje Lietuvių liaudies dainų katalogą, buvo suvestos į griežtą dainų žanrų ir požanrių, tipų ir jų versijų bei variantų grupių sistemą. Ši bene pirmoji nuoseklių dainuojamosios tautosakos tyrimų stadija atvėrė kelią tolesniems mokslo tiriamiesiems darbams, sudarė palankias sąlygas susitelkti įvairioms folkloro struktūrų ir prasmių bei dar kitokioms studijoms. Atsirado reali galimybė toliau gilintis į folkloro istorines bei teorines problemas, iširti tautosakos gyvavimo mechanizmą, nustatant bei tikslinant tipologinio dainų varijavimo dėsningumus. Igyta mokslinė patirtis aštuntojo dešimtmečio instituto folkloristų planuose jau brėžė ryškius naujo mokslinio dainų projekto kontūrus. Iškelta iš pirmo žvilgsnio paprasta idėja – parengti akademinį daugiatomį dainų sąvadą – sulaukia visuotinio pritarimo.

Nors anuomet gal ir nebuvo iki galo įsisąmoninta, kad pradedama kalbėti apie visiškai naują, fundamentalią ir kartu sudėtingą folkloro programą, kurios objektyvių realizacijos mastų nepradėjus darbo neįmanoma ir nuspėti. Jau suėjo dvidešimt penkeri metai nuo pirmojo tomo pasirodymo, ką tik išėjo aštuonioliktas Dainyno tomas, žymintis pasiektą sąvado rengimo pusiaukelę. Ir jau dvi folkloristų kartos nedidelėmis grupelėmis nuolatos triūsia prie kiekvienos dainų knygos, kas kart iš naujo kruopščiai projektuodamos įvairiais lygmenimis vieningą visų ir kiekvieno atskiro tomo struktūrą. Kiekvieną kartą, remdamiesi griežtai reglamentuotais kriterijais, pagal specialią instrukciją, Dainyno rengėjai turi sumodeliuoti tam tikro dainų klodo (apimančio nuo 5 tūkst. iki 20 tūkst. variantų) keliais šimtais kūrinių ir išsamiais jų varijavimo komentarais perteikiamą autentišką lietuvių dainuojamosios tradicijos vaizdą.

Ketvirtį amžiaus žyminti sukaktis yra gera proga pamąstyti, kam šiandien reikia tų aštuoniolikos ir dar vos ne tiek pat numatomų išleisti dainų knygų. Tiesiog verta pasidomėti, kaip šiuolaikinė knygų leidybos rinka bei jos vadyba išpėja, ar Dainynas šiandien yra skaitomas, ar bus skaitomas rytoj, ar pasiteisins į jo ateitį sudėtos mokslininkų investicijos. Juo labiau kad mums, Dainyno rengėjams, retsykiais pakaksnojama pirštu: tai esą tomų greit neišperka, tai jis pernelyg akademiškas, tai neaišku, kokia seka skelbiami žanrai, kodėl tomų numeracija painoka, kodėl pirmuose tomuose melodijos dedamos leidinio pabaigoje, pagaliau kodėl tokiam kapitaliniame Dainyne nesiryžtame skelbti visų, net visai menkaverčių dainų tipų. Kaip tik „tie menkaverčiais apšaukti kūriniai gali būti itin vertingi sociologinės, psichologinės, kultūrologinės ar dar kitokios neestetinės pakraipos folkloro tyrinėtojams“⁴¹. Teko išgirsti priekaištų ir dėl komentarų skiltyje nepateikiamos išsamios dainų etnografinės, mitologinės, apskritai platesnės kontekstinės analizės. Šie nusiskundimai nėra iš piršto laužti, ne vienas iš jų ne kartą pačių parengėjų mąstytytas ir permąstytytas. Apie kai kurių šio daugiatomio sąvado struktūros aspektų problemišumą bene iškalbingiausiai byloja (kartu ir daug ką paaiškina) jo sumanytojų dokumentuoti ir nedokumentuoti prisiminimai, tiesiogiai susiję su Dainyno kūrimo istorija.

Pirmasis didžiojo dainų rinkinio parengimo (iš jau išspausdintų dainų leidinių ir dainų archyvų) bei leidimo idėją dar apie 1925 metus buvo iškėlęs tuometinis Kauno universiteto tautosakos profesorius Mykolas Biržiška. Pasak jo, „per dešimt metų turėjo būti paruošta spaudai ir išleista keliolika stambių tomų“⁴². Kaip rašo Vladas Žukas, toks planas rodė nemažas jo autoriaus ambicijas ir pasiryžimą imtis didelio ir sudėtingo mokslo bei kultūros darbo. Vis dėlto, nesant specialios folkloristikos mokslo įstaigos bei dar dėl kitų ne mažiau svarbių aplinkybių, M. Biržiškai pavyks realizuoti tik labai nežymią savo projekto dalį³. Ir tik praėjus pusšimčiui metų anuometiniame Lietuvių kalbos ir literatūros institute Tautosakos sektorius sugrįš prie šios idėjos ir pradės realiai ją įgyvendinti. Kaip šiandien pasakoja Leonardas Sauka, viskas prasidėjo nuo labai konkrečių darbų: Ambraziejus Jonynas (tada ėjęs instituto direktoriaus pareigas ir kuravęs tautosakos barą) tautosakininkei Bronei Kazlauskienei skiria užduotį – parengti Dainyno projektą. Jo vėliau nepatvirtinus, visa rengimo iniciatyva perleidžiama L. Saukai, tada ir vėliau energingai

palaukiamam didžiojo dainyno idėją, tapusiam ir pagrindiniu jo vadovu, ir vienu jo vykdytojų. Tai jis, atsižvelgdamas į latvių leidžiamų ketureilių dainų, taip pat vokiečių baladžių detalius aprašinėjimus, pateikia panašų lietuvių Dainyno modelį: šalia skelbiamų dainų tipų ir jų versijų pavyzdžių turėtų būti aprašyti visi alei vieno jų variantai. Tokios pernelyg išsamios Dainyno versijos galimybe pirmasis suabejoja tuometinis instituto direktorius Kostas Korsakas, esą net pajuokavęs, jog šimtų dainų tomų institutui tikrai nepavyksią išleisti... Taip nuosekliai dirbant ir buvo pereita prie dabartinės supaprastintos, taip pat L. Saukos sugalvotos Dainyno struktūros. Karštų debatų būta ir svarstant Dainyno rengimo instrukciją: nuo kurio žanro pradėti (reikėjo atsižvelgti į atskirų Katalogo skyrių autorių patirtį ir jų gebėjimą greitai parengti tomą), kaip numeruoti tomus (jau iš pradžių išryškėjo dvigubos numeracijos būtinybė, nes juk reikės žymėti ir išsines tojų seką, ir vieno žanro tojų skaičių). Daug diskutuota dėl melodijų skelbimo tvarkos: prie dainos teksto ar tomo gale. Įdomu, kad tąsyk sprendimą melodijas dėti atskirai nuo poetinių tekstų, pasirodo, lėmė ne tik K. Korsako nuostata, kad filologinio profilio leidiniui melodija tėra antrinis dalykas, bet ir muzikologų Algirdo Ambrazo ir ypač Juliaus Juzeliūno tvirtinimas, esą kam muzikai tekstai, jam svarbu tik melodijos, kurios patogumo dėlei ir turi būti skelbiamos vienoje vietoje. Palankiai tokį dainų pateikimo būdą vertino ir Dainyno redakcinės komisijos pirmininkas Ambr. Jonynas. Vadovaujantis kaip tik šiuo sprendimu, net keliuose Dainyno tomuose melodijos atsidūrė toli nuo tekstų; tik išėjus dvyliktam tomui atsisakyta šio principo.

Jau pirmuosiuose daugiatomio struktūros svarstymuose iškilo ir klausimas, kokio lygmens bus rengiami dainų komentarai. Kaip šiandien atrodo, bendru visų sutarimu nutarta apsiriboti tipologinio pobūdžio tekstologinės ir iš dalies melodijų savitumą žyminčios analizės išvadomis. Matyt, sąmoningai vengta leisti į sudėtingą, daugialypį dainų konteksto iškelimą, nes tokiam tikslui įgyvendinti trūko aprobuotų tyrimų rezultatų, o didžiajame, mokslo principais parengtame dainyne tikrai neturėjo būti abejotino tikrumo duomenų. Kita vertus, nesunkiai galima nuspėti, kiek ir kokių papildomų laiko sąnaudų būtų pareikalavęs visa apimantis komentarų rašymas. Juk siekta kaip įmanoma greičiau pristatyti daugeliui iš mūsų neišsivaizduojamo dydžio ir margumo dainų lobyną kaip kodifikuotą sistemą, kuri tik ateityje ir turėjo atverti neišmatuojamas galimybes daugiaspektėms dainų ir jų kontekstų studijoms.

Šių eilučių autorei, tuomet dar visai žaliai tautosakininkei, buvo progos dalyvauti, o kartu iš arti stebėti pirmųjų Dainyno tojų įvairius sudėtingo kolektyvinio dainų rengimo etapus.

Kolektyvinio darbo rezultatai periodiškai buvo kontroliuojami ir aprobuojami dažnai vykusiu Dainyno rengimo svarstymų posėdžių metu. Posėdžių dalyviai, sutelkę visą savo mokslinę patirtį, įgytą rengiant Lietuvių liaudies dainų katalogą, objektyviai ir principingai narpliojo kiekvieną tomo parengimo pakopą: dainų ir jų melodijų atrankos pagrįstumą, regioninio paplitimo tikslų atspindėjimą, komentaruose pateikiamos informacijos patikimumą bei daugelį kitų dalykų. Pagrindinę šio darbo priežiūrą vykdė ne tik leidinio redakcinė kolegija, bet ir iš ne vienos institucijos žmonių sudaryta kompetentinga įvairių specialistų redakcinė komisija; leidžiant pirmus keturis Dainyno tomus jai priklausė muzikologai A. Ambrazas, J. Juzeliū-

2005 m. birželio 16 d. „Lietuvių liaudies dainyno“ 25-mečio proga bendrai nuotraukai susibėgo buvę ir esantys Dainyno darbininkai. Pirmoje eilėje (iš kairės į dešinę):

Vita Ivanauskaitė, Živilė Ramoškaitė, Kostas Aleksynas, Bronė Stundžienė,

Jurgita Ūsaitytė, Vaclovas Juodpulis; antroje eilėje: Laima Burkšaitienė,

Algirdas Ambrazas, Edmunda Janavičienė, Austė Nakiėnė, Aušra Žičkienė;

trečioje eilėje: Jurga Sadauskienė, Jūratė Gudaitė, Eligija Garšvienė, Vitas Agurkis,

Leonardas Sauka, Vilma Daugirdaitė, Daiva Vaitkevičienė

Fotografavo Mindaugas Karčemarskas

nas, žinomi tautosakininkai Ambr. Jonynas (pirmininkas), L. Sauka, literatūrologas K. Korsakas. Tokie aukštos kvalifikacijos redakcinė komisija rodo ir itin aukštus Dainyno reitingus ano laiko lietuvių mokslo arenoje. Nepaisant šios komisijos narių nuopelnų, didžiausias darbo krūvis tuomet, kaip ir dabar, gulė ant pagrindinio – tekstų parengėjo pečių. Jis turėjo ne tik gerai pažinti savo rengiamo tomo medžiagą, bet ir puikiai orientuotis visame dainų masyve, išmanyti dainų eilėdarą, tautosakos istoriografiją, būti neblogu etnografu ir dialektologu. O kur dar būtinybė arba turėti, arba išsiugdyti vadinamąjį šeštąjį jausmą, leidžiantį neapsirikti ir kuo pagrįščiau parinkti tą vienintelį pavyzdį iš dažnai keliolikos įvairiais aspektais lygiaverčių variantų, kuriems bus lemta likti tik komentaruose aprašytiems. Tai buvo nemenkas galvosūkis net meniškos ir poetiškos prigimties dainų žinovei Pranei Jokimaitienei, parengusiai vaikų ir du karinių-istorinių dainų tomus, taip pat su keliomis vestuvių dainų knygomis dirbusiai B. Kazlauskienei, kaip reta skrupulingai, labai ati-

džiai stebėjusiai, kad nebūtų nusižengta nė menkiausiai nusistatytos instrukcijos nuostatai. Panašiais principais vadovavosi dvi darbo dainų knygas parengusi Vanda Misevičienė, taip ir nespėjusi susitelkti prie jai anuomet patikėto kalendorinių apeigų dainų repertuaro... Kaip tik dėl šių iki šiol nepasirodžiusių dainų instituto tautosakininkams nuolatos tenka aiškintis itin jų laukiantiems skaitytojams.

Nereikia nė priminti, kad lygiagrečiai, tiesiog koja kojon su vadinamuoju tekstiniu įvairiose dainų rengimo stadijose visada žengė ir žengia melodijų specialistai. Net šešios pirmosios Dainyno knygos susijusios su joms atsidavusios, kadaise vienintelės instituto muzikologės Zofijos Puteikienės vardu. Kaip mena instituto senbuviai, ji negailėjo nei savo laiko, nei papildomo triūso, siekdama sudėti į Dainyną kuo daugiau reikšmingų muzikinių duomenų apie dainų melodijas. Vėliau ne mažiau prie visų laikų pagrindinio dainų šaltinio darbuosis ir daugiau muzikologų, tarp kurių minėtina dar Z. Puteikienės konsultuota Živilė Ramoškaitė, profesionaliai į dainų rengimą įsitraukusios jaunesnės kartos atstovės Aušra Žičkienė, Austė Nakiėnė, Jūratė Gudaitė. Šioms etatinėms muzikologėms ne kartą melodijų redagavimo baruose talkins Vaclovas Juodpusis, taip pat vieno vestuvinio dainų tomo melodijas parengs Laima Burkšaitienė.

Visą margą Dainyno kolektyvą, per tiek metų gerokai išsiplėtusį, sunku ir aprėpti ko nors nepraleidus. Ilgame jo bendradarbių sąrašė galima užtikti net lietuvių tautosakos naratyvų, jų mitologinio klodo tyrėjų Norberto Vėliaus, Nijolės Laurinkienės, Daivos Vaitkevičienės pavardes. Visų iš anksto suplanuotų Dainyno komandų darbą jau daug metų prižiūri ilgametis redakcinės komisijos pirmininkas L. Sauka, radęs laiko ir pats parengti net du šeimos dainų tomus.

Ypač sudėtinga ir problemiška kalbinė, tikriausiai – dialektologinė dainų sąvado pusė. Savitai ir labai nevienodai atspindėta dainų tarmių įvairovė rankraščiuose (net garso įrašuose) nuo pat Dainyno pradžios yra Kosto Aleksyno – nepamainomo dainų redaktoriaus, apskritai tautosakinės kūrybos, ypač jos stiliaus, žinovo, bendradarbių tiesiog tautosakos kalbininku laikomo – darbo baras. Ne kartą buvo mėginta palengvinti vienam žmogui, kad ir tikram savo amato meistrui, uždėtą per sunkią Dainyno rengimo našta užsiauginant tinkamą pamainą, bet nieko gero iš to kol kas dar neišėjo. Antai labiau iš reikalo, o ne iš profesionalaus pasirengimo teko imtis redagavimo darbų ir rašančiai šias eilutes, kiek vėliau visai sėkmingai, deja, tik laikinai, į šią veiklą prieš keletą metų buvo įsitraukusi Regina Dringelienė, retsykiais vieno kito tomo žemaitiškas tarmes prašoma pageduoti Vilniaus universiteto dialektologė Birutė Jasiūnaitė, aštuntam tomui pasitelktas kalbininkas Aloyzas Vidugiris.

Vis dėlto, kad ir kaip ten būtų, per visą Dainyno rengimo istoriją palengva, bet ritmingai judantį Dainyno vežimą lydėjo geroji lemtis; norėusi tikėti, kad netikėtų permainų kol kas nežada ir jo artimiausia ateitis. Šiandien prie įsibėgėjusio Dainyno tomų vairo stovi nauja, dar visai jauna, bet jau įgijusi reikiamą mokslinę kompetenciją folkloristų karta: Jurgita Ūsaiytė, dabartinė dainų skyriaus vadovė, daug patirties gavusi rengdama du, dabar triūsianti prie trečio Dainyno tomo, doktorantė Vita Ivanauskaitė – jau dviejų vėlyvųjų karinių-istorinių dainų leidinių autorė ir pirmąjį šio nelengvo krūvio krikštą dabar patiriančios dainologės Vilma Daugirdaitė, dir-

banti prie eilinio vestuvinių dainų tomo, bei Jurga Sadauskienė, iš pagrindų pradėjusi purenti literatūrinės kilmės dainų margumyną. Tarp šių Dainyno bičių darbininkių minėtinas ir Giedrius Dringelis, kurio pastangomis dienos šviesą išvydo niekad aiškios sistemos neturėjusios, labai nevienalytės dainos apie gamtą. Bieka dar priminti, kad paprastai prie viso kito Dainyno mokslinio aparato (žodynelių, įvairių rodyklių) sudarymo prisidedančių ir pradedančiųjų, ir patyrusių folkloristų pavardės būna tik tomų pratarmėse paminėtos...

Baigiant šiuos kiek šventiškus pamąstymus, kaip per dvidešimt penkerių metų paminėjimą ir tiktų, vis dėlto knieti dar kartą sugrįžti prie užkulisiuose nugirstamų pagrįstų ir nepagrįstų kritinių atsiliepimų (geriau būtų sulaukti rimtų recenzijų), įvairiais atžvilgiais vertinančių kapitalinį lietuvių dainuojamosios tradicijos šaltinį – didžiojo Dainyno tomus. Tai ne pompastiškai skambantys pavadinimai ir šįkart visai ne iš šventišku paskatų parūpo taip apibūdinti aptariamą sąvadą. Tebus tai suprasta kaip aiški užuomina, jog Dainynas orientuotas išties ne vien į mūsų laikų paprasto dainų „vartotojo“ reikmes. Visiems mums dar reikės įprasti žiūrėti į Dainyną kaip į fundamentinį tautosakos leidinį, susijusį visų pirma „su tautosakos sistematikos, tipologijos, tekstologijos, verifikacijos darbais, o tam tikru mastu – ir su atskirų kūrinių sklaidos, kūrybos sluoksnių esmės, vertės, istorijos tyrinėjimu“⁴. Todėl jau seniai atrodo, o ypač dabar, kai Europos vėjai neša permainas ir Vyriausybė vis žada mokslo politikos pokyčius, jog Dainynas jau yra nusipelnęs ilgalaikio valstybinio lygmens užsakymo ir finansavimo.

¹ *Grażina Skabeikytė*. Baltasai atsisveikinimas. – Darbai ir dienos, t. 2(11). Kaunas, 1996, p. 242.

² *Vladas Žukas*. Iš tautosakos rinkimo ir spausdinimo istorijos. – Liaudies kūryba, [kn.] 1. Vilnius, 1969, p. 132.

³ Ten pat, p. 132–133.

⁴ *Leonardas Sauka, Bronė Stundžienė*. Tautosakos mokslas. – Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos. Vilnius, 2004, p. 138.